

Posudek na disertační práci Marie Opálkové *Verbálně komunikační kompetence romských žáků jako podmínka jejich školní úspěšnosti*

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.

Po prostudování předložené disertační práce mám poněkud rozporuplné pocity, protože jednotlivé části a aspekty práce jsou velice nevyvážené. Podle doporučení oddělení pro vědeckou činnost se nejprve vyjádřím k tématu. To je bezesporu vysoce aktuální, školní úspěšnost žáků národnostních menšin, ale i žáků majoritní společnosti je téma, jemuž je zapotřebí v současnosti udělovat soustavnou pozornost a zkoumat, které aspekty mohou v úspěšnosti a neúspěšnosti žáka hrát důležitou roli.

Cíle výzkumu autorka stanoví na straně 63 a následně uvádí deset předpokladů, které ověřuje ve výzkumu. Zatímco hodnocení, resp. potvrzení/vyvrácení výzkumných předpokladů, autorka poměrně solidně podává v kapitole 7.4, samotná kvalita jednotlivých aspektů výzkumu, jak ji prezentuje ve formulaci cílů, je spíše implicitní a čtenář si ji musí domýšlet. Nelze tedy říci, že by cíle/cílů práce nebylo dosaženo, ale jeví se mi v konečném textu upozaděny.

Co se týče metod, autorka se rozhodla pro provedení kvalitativního výzkumu na základě několika výzkumných nástrojů. Metody obecně charakterizuje, nástroje uvádí v příloze, postrádám ovšem podrobnější informaci o práci s nástroji – byl žákům dotazník zadáván najednou, nebo po částech s určitými časovými odstupy? Používala autorka se všemi žáky kompletní nástroje, nebo z nich něco vybírala? Podle jakých kritérií nebo s jakým očekáváním autorka zařazovala materiál do dotazníků? Opravdu autorka pokládala otázky na základě slovních druhů (slovesa, citoslovce), které žáci v první třídě ještě neznají? Má smysl zkoumat výsledky jazykolamů, ve kterých dělají chyby i rodilí mluvčí? Některá slova, jejichž výsledky autorka v práci uvádí, jsem v dotazníku neviděl, ale možná hledám ve špatném oddílu. Jak autorka eliminovala subjektivní postoj učitelky ke zkoumanému žákovi, který se mohl v odpovědích odrazit?

Teoretická a praktická část práce jsou proporčně vyrovnané, ovšem teoretická část je velice slabá, což zapříčiňují i mnohé stylizační neobratnosti (*výběrově stěžejním etnikem této práce* – s. 11, *na celou problematiku se dívám především přes pedagogický rozměr* – s. 12, první věta na s. 22, *se budu soustředit především na sociokulturní aspekty (čeho?)* – s. 23, *a protože se o romskou menšinu zajímám už delší čas, můj zájem tedy nebyl...* – s. 28, *kontaktové*

prostředky směřující ke čtenáři odborného textu – *Jak dlouho by nám trvalo vyjmenovat deset jmen...* – s. 34, *konkrétní příklad* – s. 50, v rámci definic bychom neměli opomenout ani to – s. 56). Užíváním nadbytečných superlativů a intenzifikátorů autorka také na různých místech vyzdvihne nejdůležitější faktor ovlivňující úspěšnost romských žáků, ovšem tento faktor je pokaždé jiný. Podobné stylizační nedostatky se objevují i v praktické části, i když v mnohem menší míře, což je dáno určitou šablonovitostí konstrukcí, které autorka užívá. Pro obě části ale platí, že nadměrné užívání uvozovek s významem distance od užitého lexému v odborném textu signalizuje formulační neobratnost.

V této části práce se vytváří teoretická základna na základě odborné literatury, a je proto třeba výrazně v práci citovat, aby byl zřejmý zdroj a návaznost na přístupy, školy, autory apod. To autorka činí pouze nahodile, resp. převzaté/citované pasáže nejsou jednoznačně v textu rozpoznatelné (srov. např. informace v prvních kapitolách). Navíc minimálně pět položek, na které autorka odkazuje, není zařazeno do seznamu použité literatury na konci práce. Jednotlivé kapitoly jsou volně loženy vedle sebe, některé zjevně představují pouze přenesené citace, postrádám autorčiny komentáře a plynulejší napojování pasáží.

Autorka nemůže suverénně oznámit, že bude v práci synonymicky zaměňovat lexémy *žák* a *dítě*, protože musí uvažovat jejich terminologický charakter. Problém jí činí i jazykovědná terminologie (*shoda přičestí s podmětem* místo *přísudku s podmětem*, zaměňování jazykových rovin a jazykovědných disciplín, vyjádření *formální jazyková rovina*, terminologie foneticko-fonologická z oblasti výzkumu suprasegmentálních prostředků – *přízvučná slabika se prodlužuje a prodloužené hlásky se vyslovují kratčeji* (sic!) *než dlouhé samohlásky v češtině, ale zato přízvučněji*, hláska *dž* se sice v češtině jako alofon objevuje, nicméně většinou pouze spodobou nahrazuje spojení hlásek *d* a *ž*, co se týče hlásky *l'*, ta zanikla v češtině na přelomu 14. a 15. století, zachována zůstala pouze v některých dialektech; v další části práce i *rozvinuté věty* místo *rozvité*, užívání již dávno opuštěného termínu *holá věta*, *ou* není samohláska, ale diftong). Je třeba také upozornit, že pokud autorka mluví o 11 slovních druzích v romštině, jde o určitý způsob klasifikace a pojetí kategorie z hlediska odborníků – i v češtině byly návrhy na vyčleňování až 13 slovních druhů.

Dále jsem přesvědčen, že vzhledem k tématu by se autorka měla rozhodně více věnovat v teoretické části pracím, které byly napsány o komunikaci Romů ve škole i mimo školu – právě že téma je tak aktuální, vyjadřovalo se k němu mnoho odborníků u nás i v zahraničí. Postrádám především slovenské práce, které vzhledem k podobnému vývoji situace v obou zemích, ba

ještě vyšší míře exponovanosti problému na Slovensku, jsou pro nás velice důležité. Nelze proto tuto pasáž odbýt pouze vývojem romského jazyka a romského etnolektu češtiny.

Na závěr poznámek k teoretické části ještě podotýkám, že teoretická část je rámec celého výzkumu a práce, báze, na které stojí, neočekáváme tedy její přínos, jak autorka sděluje na s. 61. Přínos očekáváme od výzkumné (praktické) části.

Obecně musím ještě upozornit na opakování informací a na jazykové chyby, jejichž množství výrazně narůstá v praktické části práce (výběrově vyznačeny v tištěné verzi, kterou mám k dispozici). Doktorandka by si měla být vědoma, že ji práce reprezentuje, a měla by text před odevzdáním podrobit pečlivé korektuře.

Praktickou část práce považuji za kvalitnější, i když i k ní lze mít jisté výhrady. Již jsem se vyjádřil k nedostatečnému popisu průběhu výzkumné sondy a k jazykové stránce práce (především interpunkce, užívání přivlastňovacích zájmen a jejich tvarů, tvary osobních zájmen a další – je trochu zvláštní, že autorka vyhodnocuje jako jeden důležitý jev užívání zájmena *svůj* a *tvůj*, když sama v užití posesiv dělá chyby).

Pečlivě je v práci popsána rodinná anamnéza dětí a autorka celkem promyšleně postupuje v prezentaci výsledků jednotlivých částí výzkumných sond, každý aspekt komunikační úrovně respondentů shrnuje přehledně do dílčí subkapitoly. Následně uvádí výsledky dotazníku vyučujících jednotlivých respondentů a rodičů. Velmi oceňuji pokus o analýzu dětské kresby, byť i ta by měla být více zakotvena v teorii. Rovněž bych doporučil pro příklad další práce s disertací žáky pojmenovávat odlišněji nebo kódem (*Alex x Alexandr, Alex* – může být mužské i ženské jméno).

Ačkoliv popisy výsledků jsou provedeny pečlivě a přinášejí dílčí důležitá, zajímavá a potřebná zjištění, nastolují některé další otázky, které souvisí jednak se samotnými výsledky, jednak s formulacemi – viz náměty. Musím ovšem na závěr poznámek k praktické části říci, že přes snahu o pečlivý popis jde stále pouze o popis, interpretace získaných zjištění zůstává zcela stranou pozornosti autorky.

Celkové hodnocení disertační práce

Po zvážení kvality všech částí textu, jejich proporce i práce, již doktorandka musela věnovat výzkumu a jeho zpracování, konstatuji, že ač má práce v některých oblastech rezervy, splňuje nároky kladené na práce disertační a **doporučuji** ji k obhajobě.

Náměty a dotazy pro obhajobu

Část dotazů je uvedena u hodnocení metodologické části práce.

1. Prosím, aby autorka pečlivě popsala práci s výzkumnými nástroji a odůvodnila výběr materiálu pro jednotlivé části dotazníku.
2. Čím si autorka vysvětluje, že žáci z rodin, kde se mluví výhradně romsky, dopadli ve výsledcích lépe než žáci z jazykově smíšeného prostředí?
3. Na straně 19 autorka říká, že v rodinách se mluví argotem. Prosím, aby se vyjádřila k tomu, co to argot je, resp. jak jej chápe v této práci.
4. Má hodnotit výslovnost hlásek u respondentky, které dle upozornění doktorandky v době výzkumu chyběly přední zuby? Tato skutečnost se bude přece podílet na výsledné artikulaci retnic, zubních hlásek a částečně i alveolárních.
5. Co je to „jadrná výslovnost“ (s. 78) a „nulová intonace“ (s. 114)? Tyto termíny označující kvalitu výslovnosti a prozodických prostředků neznám.
6. Co autorka myslí bohatou slovní zásobou konkrétních pojmů?
7. Autorka v práci několikrát zdůrazňuje potřebu vzdělávání dítěte v mateřské škole. Ukazují výsledky, že je to opravdu důležitý faktor pro budoucí školní úspěšnost?
8. Proč se autorka domnívá, že přiřazení opozita *hnusný* ke slovu *dobrý* je špatně?
9. Proč si autorka myslí, že šestileté dítě musí ovládat význam slova *lán*? Podotýkám, že má zkušenost je, že toto slovo neznají současní studenti bohemistiky na vysoké škole.
10. Prosím o odůvodnění, proč žák musí umět rozdělit slova na slabiky?
11. Co autorka myslí tím, že jsou některé z dětí rozmazlené?
12. Komparaci výsledků autorka provádí vždy v rámci jedné školy. Nebylo by spíše záhodno rozdíly a shody zjišťovat mezi školami?
13. Co vlastně autorce ukazují výsledky porovnání výsledků romských respondentů s kontrolními neromskými? Tady se už autorka nějaké intepretaci rozhodně vyhnout nemůže, protože konstatování shod a rozdílů nestačí.
14. Myslím, že po uzavření celého výzkumu by bylo vhodné, aby autorka reflektovala, zda a jak by upravila své výzkumné nástroje pro případ dalších výzkumů.

Ve Smržovce 7. března 2022

PhDr. Ladislav Janovec, Ph.D.